

הנדון: אירוס או איריס

חברי הוועדה לשמות צמחי ארץ ישראל, המייצגים את הציבור הרחב, חצויים בדעתם על הכתיב הנכון של שם הצמח, מבקשים את עזרתכם ומצפים לקביעתכם. קיימת מחלוקת טעונה ורבת-שנים באשר לשמו העברי של הצמח יפה-הפרחים Iris - אירוס או איריס; אמנם כל כולו – הבדל דק של תנועה בהברה בלתי מוטעמת. אבל כדי להבין את עצמת המחלוקת יש לומר שבניגוד לשאר ענפי מדעי הטבע – לכל צמחי ארץ ישראל יש שמות עבריים כבר 70 שנה. ככלל כל דורות בוטנאי השדה – מורים ותלמידים – חדורי עברית בנקודה זאת יותר מכל מדען אחר. יתר על כן, מינים אחדים של הסוג נחשבים להדורים שבפרחי ארצנו ורובם תחומים לאזורים מצומצמים. עם זאת קיימת נטייה חזקה בקרבנו לאמץ, לאחר הדיונים הנוקבים, את השם העברי שנקבע, אף שלעתים קרובות היה זה בניגוד למשאת לבנו. בשורות הבאות אנסה להציג את עמדות שני הצדדים – למיטב הבנתי.

אירוס

הזיהוי אירוס – Iris הובא בכרך השני של Die Flora der Juden בשנת 1924, ועוד לפני כן בספר Aramäische Pflanzennamen, 1881, וכן בספר "תורת עבודת האדמה" מאת איינהורן בשנת תר"ע. הרב עמנואל לעף מזהה כך אירוס במשנה, אוהלות ח, א, וכן בכלאיים ה, ח ובמקבילות (שם) בתוספתא ובירושלמי.

השם אירוס השתרש בעברית החדשה: ילקוט צמחים, תר"ץ; מהדורה ב של המגדיר לצמחי א"י, תש"ח; בכל המהדורות המאוחרות יותר; צמחי ישראל בתמונות, 1983, מאת עוזי פליטמן וחבריו; Flora Palaestina, 1986, שהיא הבסיס לרשימת השמות שלנו, ועוד.

באנציקלופדיה "החי והצומח של ארץ ישראל", כרך 11, 1983, מובאת השתלשלות השם 'אירוס': "השם אירוס חדר אל העברית מיוונית כבר בימי המשנה. פירושו – קשת בענן, והוא נגזר ממראהו הסגוני של הפרח. מכיוון שהובא במקורותינו בצורה 'אירוס', נקבע השם גם בעברית של ימינו, אם כי השם הבין-לאומי המקובל הוא 'איריס'."

זיהוי השם המשנאי אירוס עם Iris הובא גם במילונים, למשל: בן-יהודה, תר"ע; אבן-שושן, תשכ"ו (אבל, לא אצל Jastrow, 1904). הזיהוי התקבל גם בידי מפרשי המשנה: אלבק, תשי"ט; קהתי, תשל"ד; וכן Danby, 1933.

הסיומת '-וס' אינה זרה לשמות צמחים. כך גם היביסקוס, טמוס, פיקוס, קיסוס, תורמוס. לבסוף, השם אירוס מוזכר בספרות הבוטנית המדעית ובספרות המיועדת לחובבי הטבע יותר מן השם 'איריס'.

איריס

עזריה אלון ביטא את עמדתו בספרו "איריסים" משנת 1992: "חכמי הלשון שלנו מצאו במשנה, במסכת אוהלות, את המילה אירוס כשם של צמח, ועל-פי החלטתם לא ביטאו 'איריס'. לרגל ההוצאה לאור של ספר זה קיבלנו מן האקדמיה ללשון עברית את הרשות להשתמש בשם 'איריס', ואנו עושים זאת בשמחה."

עמדה דומה הביע מיכה לבנה במכתב לוועדה לשמות צמחי ארץ ישראל (1.11.99): "אני טוען נגד הניסיון לתת נוסח 'עברי' לשם איריס, היינו אירוס, ולהאמין כי הנוסח אירוס הוא יותר עברי מהנוסח איריס... וזאת למרות שידוע לי כי במשנה מופיעה הצורה אירוס, וכי לעף קידש את הנוסח המשנאי הזה."

השם ביוונית ובלטינית – Iris.

הצורה שאומצה כשם לבנות היא 'איריס' ולא 'אירוס'.

השם 'איריס' ניתן עוד בחוברת לוחות להגדרת המשפחות של צמחי א"י משנת תרפ"ה ובמהדורה הראשונה של המגדיר לצמחי א"י משנת תרצ"א.

יצחק ספיר ("על אתר" ו, תש"ס), ניסה לערער את הזיהוי אירוס – Iris במשנה, כי רוחב עלה בודד שלו אינו מגיע לטפח (8 ס"מ), וכן משום שלא ידוע על מעתק us < is. אבל ראו את תגובתי על

מאמרו, שמדובר כאן על מניפת העלים (כסלו, "על אתר" י, תשס"ב). ראו שם גם תשובה לתגובה, אף שלא הביא הצעת זיהוי מתאימה יותר.

סיכום

כמה קריטריונים יכולים להנחות את חברי האקדמיה בהחלטתם, ובהם :

1. האם אפשר לסמוך על זיהוי הצמח במשנה, אירוס - Iris.
2. האם המעתק Iris – אירוס מסתבר.
3. האם הסיומת us יאה לשם עברי.
4. האם יש נימוקים מספיקים לסטות מהכלל שלנו, המאמץ את השמות של Flora Palaestina.
5. האם השם 'איריס' קליט היום יותר מ'אירוס'.

בהכרת תודה ובכבוד רב,

מרדכי כסלו

יו"ר הוועדה לשמות צמחי ארץ ישראל